

Zicht op subsidies

Bestuurlijke nota subsidies Gelderland

Colofon

De Rekenkamer Oost-Nederland is een onafhankelijk orgaan dat onderzoek doet naar de doeltreffendheid, doelmatigheid en rechtmatigheid van het gevoerde bestuur van de provincies Gelderland en Overijssel.

De bestuursleden van de Rekenkamer zijn: de heer drs. M.M.S. Mekel (voorzitter), mevrouw drs. S.C. van der Haagen en de heer ir. T.J.A. Gies. De secretaris-directeur is mevrouw drs. S.W. Mathijssen RO.

Dit rapport is voorbereid door een onderzoeksteam bestaande uit de heer T. Schaaf MSc, MA en mevrouw drs. K. IJssels.

Rekenkamer Oost-Nederland
Achter de Muren Zandpoort 6
7411 GE Deventer
Telefoon: 0570 – 66 58 00
info@rekenkameroot.nl
www.rekenkameroot.nl
Twitter: @RekenkamerOost

De foto is afkomstig van nl.freepik.com

Zicht op subsidies

Bestuurlijke nota subsidies Gelderland

Deventer, oktober 2019

Voorwoord

Als Rekenkamer kunnen we veel verschillende onderwerpen onderzoeken. Daarbij zitten onderwerpen die meer of minder voor de hand liggen. Een onderzoek naar subsidies valt in de eerste categorie. Het is voor overheden een belangrijk instrument om doelen te realiseren. Er wordt miljoenen euro's aan belastinggeld via subsidies besteed. De wetgever stelt een verslag over de doeltreffendheid en de effecten in de praktijk dan ook verplicht. Daarnaast zijn er landelijke afspraken gemaakt over de verantwoording die gevraagd wordt van de ontvangers van subsidies. Zo hoeven ontvangers van 'kleine' subsidies niet standaard verantwoording af te leggen maar worden zij steekproefsgewijs gecontroleerd en moeten ontvangers van grote subsidies een accountantsverklaring overleggen.

Dit alles vereist 'Zicht op subsidies'. Zicht dat verkregen wordt door evaluaties uit te voeren en door te beschikken over sturings- en beheersingsinformatie. Hier hebben we in dit onderzoek naar gekeken. Voor de provincies Gelderland is dat voor de eerste keer. Dit betekent niet dat we er niet eerder aan gedacht hebben, maar bij de verkenning van het onderwerp waren er steeds ontwikkelingen die aanleiding waren om het onderzoek uit te stellen. Voor 2019 hebben we het onderwerp opgenomen in ons onderzoeksprogramma.

De uitkomsten maken duidelijk dat het goed is dat we er naar gekeken hebben. We concluderen dat het zicht op subsidies beperkingen kent en doen aanbevelingen om dit te verbeteren. De beperkingen hebben te maken met sturings- en beheersingsinformatie en het leren van eigen evaluaties. Onze aanbevelingen zijn gericht op verbetering van de informatievoorziening, het implementeren van de aandachtspunten die volgen uit de evaluaties en het uitvoeren van steekproefcontroles. Wat de conclusies en aanbevelingen precies zijn, kunt u lezen in dit rapport. Tot slot kan Rekenkameronderzoek niet zonder medewerking van het College van Gedeputeerde Staten en de ambtelijke organisatie. De Rekenkamer dankt allen voor hun medewerking aan dit onderzoek.

Namens het bestuur van de Rekenkamer Oost-Nederland

Michael Mekel
Voorzitter

Suzan Mathijssen
Secretaris-directeur

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
1 Over dit onderzoek.....	6
1.1 Aanleiding voor het onderzoek.....	6
1.2 Onderwerp van onderzoek	6
1.3 Focus van het onderzoek	11
1.4 Opbouw van het rapport.....	11
2 Conclusies en aanbevelingen	12
2.1 Hoofdconclusie en aanbevelingen	12
2.2 Sturings- en beheersingsinformatie is een aandachtspunt	14
2.3 Beperkte implementatie verbeteringen	16
2.4 Steekproef-controle kleine subsidies niet jaarlijks uitgevoerd	18
3 Reactie GS en nawoord	20
3.1 Reactie GS Gelderland.....	20
3.2 Nawoord Rekenkamer	23
Bijlagen	25

1 Over dit onderzoek

In dit eerste hoofdstuk geven we aan waarom we het onderzoek naar subsidies hebben uitgevoerd en waar het onderzoek op gericht is. Daarnaast wordt in dit hoofdstuk achtergrondinformatie verstrekt die nodig is om de conclusies en aanbevelingen te kunnen plaatsen.

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

De overheid verstrekt subsidies voor activiteiten die niet ‘vanzelf’ of in ‘voldoende mate’ door burgers of organisaties worden uitgevoerd. De overheid bekostigt deze zaken omdat zij er vanuit gaat dat deze de samenleving ten goede komen. Het daarvoor benodigde geld is afkomstig van de belastingbetaler¹. Ook voor provincies zijn subsidies een belangrijk financieel instrument om beleidsdoelstellingen te verwezenlijken. Met subsidies worden door ontvangers prestaties verricht die bijdragen aan het realiseren van provinciale doelen. Het is dan ook van belang om als provincie zicht te hebben op de doeltreffendheid van verstrekte subsidies. We hebben het onderzoek zowel in Gelderland als in Overijssel uitgevoerd. Daar waar de vergelijking relevant is, hebben we in een groen kader informatie over de provincie Overijssel opgenomen.

1.2 Onderwerp van onderzoek

Dit onderzoek richt zicht op subsidies. Er is sprake van subsidie als²:

- Het gaat om een aanspraak op financiële middelen. Er is dus geen sprake van subsidie indien er goederen of diensten worden verstrekt.
- Deze financiële middelen worden verstrekt door een bestuursorgaan (in de zin van artikel 1:1 Awb).
- De financiële middelen worden verstrekt voor bepaalde activiteiten van de aanvrager. De bestedingsrichting moet dus van tevoren duidelijk omschreven zijn.

---

¹ *Subsidieretoriek: de knikkers en het spel, Haedewych van Kampen, in Ruimte voor provinciaal beleid- Michiel Herweijer en Peter Castenmiller, Kluwer, 2015*

² <https://vng.nl/onderwerpenindex/recht/subsidierecht/vraag-en-antwoord/wanneer-is-er-sprake-van-een-subsidie>

Een vrij te besteden prijs of een uitkering voor levensonderhoud is daarom geen subsidie.

- Het mag niet gaan om betaling voor aan het bestuursorgaan geleverde goederen of diensten.

Omvang verstrekte subsidies provincie Gelderland

Tabel 1 laat zien wat de omvang is van de verstrekte subsidies in de afgelopen drie jaar. In de tabel zijn tevens de gerealiseerde lasten over de afgelopen drie jaar opgenomen.

Tabel 1: Subsidie omvang

	2016	2017	2018
Gerealiseerde lasten in € mln.	749	651	676
Omvang subsidies in € mln.	210	213	237
Subsidies als % van de lasten	28%	33%	35%

Bron: Jaarstukken 2016, 2017 en 2018 provincie Gelderland

Afgezet tegen het totale lastenniveau de afgelopen jaren werd ongeveer een derde van de middelen ingezet via het subsidie-instrument.

Omvang subsidies ten opzichte van het totale lastenniveau in Overijssel

In vergelijking met Overijssel verstrekte Gelderland zowel in absolute als relatieve zin meer subsidie. Onderstaande tabel geeft voor Overijssel een overzicht van het totale lastenniveau en de verstrekte subsidies.

	2016	2017	2018
Gerealiseerde lasten in € mln.	414	428	502
Omvang subsidies in € mln.	74	125	90
Subsidies als % van de lasten	18%	29%	18%

Bron: Jaarstukken 2016, 2017 en 2018 provincie Overijssel en openbaar subsidieregister provincie Overijssel

Algemene wet bestuursrecht – grondslagen voor subsidies

In de Algemene wet bestuursrecht (Awb) staat dat er een wettelijke grondslag moet zijn voor het verstrekken van subsidies. De provincie Gelderland geeft daar met de Algemene Subsidieverordening en de Regels Ruimte voor Gelderland invulling aan. In de Awb zijn echter ook mogelijkheden opgenomen om subsidies zonder wettelijke grondslag te verstrekken. Eén van de mogelijkheden betreft begrotingssubsidies: door in de begroting de subsidieontvanger en het bedrag waarop ten hoogste subsidie kan worden vastgesteld te vermelden. Dit zijn subsidies die niet passen binnen een regeling, maar die wel aansluiten bij provinciale doelen. Enkele voorbeelden van begrotingssubsidies uit juli 2019:

- Actieplan Aanplant 100.000 bomen en struiken – Stichting Landschapsbeheer Gelderland - € 150.000.

- Chip Integration Technology Centre - CITC Stichting Chip Integration Technology Centre - € 7.550.000.
- Democratiefestival - Vereniging van Nederlandse Gemeenten - € 150.000.

Om een begrotingssubsidie te kunnen verstrekken, doen GS een voorstel aan PS om middelen beschikbaar te stellen voor activiteiten van een unieke aanvrager. Nadat PS hiertoe besloten hebben, kan een aanvraag worden ingediend. De Algemene Subsidieverordening Gelderland (2016) is zowel voor subsidieregelingen als voor begrotingssubsidies het bovenliggende kader. In Gelderland werd twee derde van de subsidies in 2018 verstrekt via een subsidieregeling. Een derde ging via een begrotingssubsidie.

Geen begrotingssubsidies in Overijssel, wel ASV-subsidies

Anders dan Gelderland werkt de provincie Overijssel niet met begrotingssubsidies. De Algemene Subsidie Verordening (ASV) biedt GS Overijssel de mogelijkheid om ook subsidies buiten regelingen om te verstrekken. Het mandaat hiervoor is ambtelijk belegd.

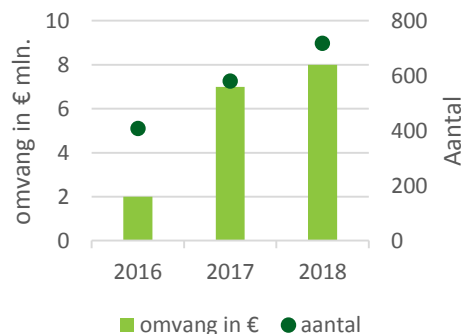
Verantwoordingsarrangementen

Landelijk is afgesproken om met verantwoordingsarrangementen te werken, zowel om het subsidieproces te uniformeren als om de administratieve lasten bij subsidies van een beperkte omvang terug te brengen. Er zijn drie arrangementen.

Ten eerste is er een arrangement voor kleine subsidies (< € 25.000). Deze worden verleend, direct vastgesteld en uitbetaald. De ontvanger hoeft geen verantwoording af te leggen. Als de provincie er om vraagt, moet de subsidieontvanger aantonen dat de activiteiten zijn uitgevoerd en aan de verplichtingen is voldaan. De provincie voert steekproefsgewijs controle uit.

Figuur 1 laat voor de jaren 2016, 2017 en 2018 zien wat de omvang van de subsidie in arrangement 1 is geweest. Daarbij is een onderscheid gemaakt in de omvang in Euro's en de omvang in aantallen.

Figuur 1: Arrangement 1, omvang en aantallen

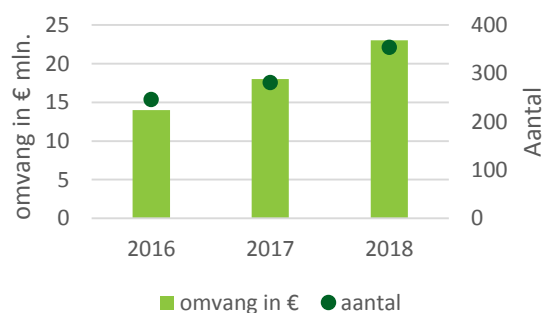
Bron: Jaarstukken 2016, 2017 en 2018 provincie Gelderland, bewerking Rekenkamer Oost-Nederland

Ten tweede is er een arrangement voor subsidies tussen € 25.000 en € 125.000. Hierbij moet de ontvanger verantwoording afleggen over de prestaties. Als de prestaties zijn geleverd wordt de subsidie vastgesteld op het verleende bedrag. Als een deel van de activiteiten niet is uitgevoerd, kan de provincie een lagere subsidie vaststellen.

In figuur 2 is voor de jaren 2016, 2017 en 2018 aangegeven wat de omvang van de subsidie in arrangement 2 is geweest. Daarbij is wederom een onderscheid gemaakt in de omvang in Euro's en de omvang in aantallen.

Figuur 2: Arrangement 2, omvang en aantallen

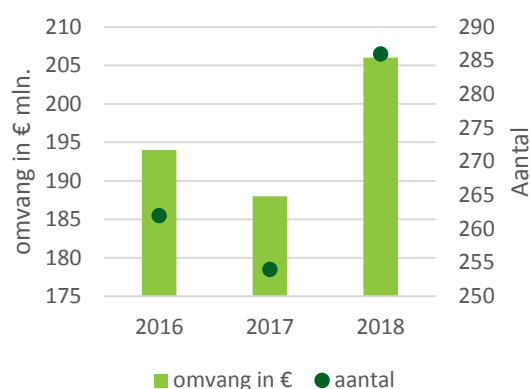

Bron: Jaarstukken 2016, 2017 en 2018 provincie Gelderland, bewerking Rekenkamer Oost-Nederland

Als laatste is er een arrangement voor subsidies > € 125.000. Daarbij moet de ontvanger verantwoorden over zowel de prestaties als de kosten. Naast een inhoudelijk verslag is daarvoor een accountantsverklaring vereist. Op basis van de verantwoording wordt de hoogte van het subsidiebedrag vastgesteld, waarbij de verleende subsidie het maximum is.

Figuur 3 laat voor de jaren 2016, 2017 en 2018 zien wat de omvang van de subsidie is geweest voor arrangement 3. Daarbij is een onderscheid gemaakt in de omvang in Euro's en de omvang in aantallen.

Figuur 3: Arrangement 3, omvang en aantallen

Bron: Jaarstukken 2016, 2017 en 2018 provincie Gelderland, bewerking Rekenkamer Oost-Nederland

Uit figuur 1 blijkt dat de afgelopen jaren zowel het aantal als de omvang van arrangement 1 subsidies flink is gestegen. Ook voor arrangement 2 subsidies is een stijging te zien in zowel de omvang als de aantallen, zo blijkt uit figuur 2. Figuur 3 laat zien dat de stijging binnen arrangement 3 subsidies beduidend minder groot is en in 2017 zelfs een 'kleine dip' kende, dit geldt zowel voor de aantallen als de omvang. Een verklaring hiervoor is niet te geven door de provincie, dergelijke fluctuaties komen vaker voor.

Algemene wet bestuursrecht - evaluatieplicht

Omdat er vaak nog te weinig inzicht in de doeltreffendheid en de effecten van subsidieregelingen was, is in de Awb een evaluatieplicht opgenomen. Deze luidt als volgt: *'Indien een subsidie op een wettelijke voorschrift berust, wordt ten minste eenmaal in de vijf jaren een verslag gepubliceerd over de doeltreffendheid en de effecten van de subsidie in de praktijk, tenzij bij wettelijk voorschrift anders is bepaald'*.

Dit betekent dat subsidieregelingen die een looptijd hebben langer dan vijf jaar, ten minste één keer in de vijf jaar moeten worden geëvalueerd.

De provincie Gelderland heeft in de Algemene SubsidieVerordening de termijn voor evaluatie gesteld op vier jaar, omdat dit beter aansluit bij het ritme van de coalitieakkoorden. Overigens zijn evaluaties uiteraard niet de enige aanleiding om een regeling aan te passen. Ook ervaringen in de praktijk en signalen uit het veld zijn aanleiding om een regeling te wijzigen.

Niveaus van inzicht

Er zijn verschillende niveaus te onderscheiden waarop er in een evaluatie inzicht kan zijn in een subsidieregeling.

1. Inzicht in de prestaties die zijn geleverd.
2. Inzicht in doelbereik (het achterliggende doel waaraan de regeling bijdraagt).
3. Inzicht in een aannemelijk verband tussen geleverde prestaties en doelbereik.
4. Inzicht in doeltreffendheid van een regeling: een causaal verband tussen geleverde prestaties en doelbereik.

We tekenen hierbij aan dat het aantonen van een causaal verband tussen geleverde prestaties en doelbereik (niveau 4) niet eenvoudig is en veelal vraagt om een wetenschappelijk onderzoek. De vraag is of een dergelijk onderzoek voor een subsidieregeling proportioneel is. Dit geldt -in mindere mate ook- voor het aantonen van een aannemelijk verband (niveau 3). Tegelijkertijd gaat het over de besteding van publiek geld en is zicht op ten minste het doelbereik van belang. Waar mogelijk en waar proportioneel is naar onze mening inzicht op een hoger niveau wenselijk.

1.3 Focus van het onderzoek

De focus van het onderzoek ligt op de mate waarin de provincie zicht heeft op het realiseren van beoogde doelen met behulp van subsidie, het onderzoek is daarmee een doeltreffendheidsonderzoek.

Revolverende fondsen en Europese subsidies zijn buiten de scope van dit onderzoek gebleven.

1.4 Opbouw van het rapport

In het volgende hoofdstuk worden de conclusies en aanbevelingen uit het onderzoek weergegeven. De hoofdconclusie wordt in deelconclusies nader onderbouwd. De bevindingen die ten grondslag liggen aan deze bestuurlijke nota zijn opgenomen in de nota van bevindingen. Deze nota van bevindingen is op onze website te raadplegen via deze [link](#). In het derde hoofdstuk van deze nota is de reactie van GS op dit onderzoek opgenomen, evenals ons nawoord.

2 Conclusies en aanbevelingen

2.1 Hoofdconclusie en aanbevelingen

Conclusie:

De provincie zet één derde van haar middelen in via subsidies. Het zicht op de besteding ervan kent echter beperkingen. Hier zijn een aantal redenen voor. Ten eerste dat sturings- en beheersingsinformatie een aandachtspunt vormen. Omdat overzichten deels handmatig tot stand komen neemt de kans op fouten toe. Andere redenen zijn dat er wel -en redelijk uitgebreid- evaluaties zijn uitgevoerd, maar dat verbeteringen nauwelijks worden geïmplementeerd en steekproeven op kleine subsidies niet jaarlijks worden uitgevoerd. Kortom, er is sprake van risico's op het vlak van doelmatigheid en rechtmatigheid van subsidieverlening.

Aanbevelingen aan GS

1. Zorg voor een rapportagetool in het toekomstige registratiesysteem voor het subsidieverleningsproces, o.a. ten behoeve van de informatievoorziening aan PS *De rapportage aan PS in de P&C-cyclus over de omvang van subsidies is deels op basis van een handmatige en daarmee tijdrovende en foutgevoelige exercitie tot stand gekomen. Het huidige registratiesysteem voorziet niet in een dergelijke rapportagetool.*
2. Pas de werkwijze en de geautomatiseerde systemen ten behoeve van subsidieverlening aan zodat kan worden voldaan aan de Awb-verplichting ten aanzien van evalueren en het transparant rapporteren over verstrekte subsidies:
  - a. Leg de startdatum van regelingen vast in een systeem.
  - b. Hanteer een eenduidige definitie in lijn met de Awb voor een langlopende regeling.

- c. Beleg de verantwoordelijkheid voor het bepalen of een regeling gewijzigd wordt voortgezet of dat er sprake is van een nieuwe regeling (met nieuwe startdatum).
- d. Neem alle verstrekte subsidies op in het subsidieregister.
Op dit moment wordt niet gestructureerd bijgehouden wanneer een regeling is gestart, waardoor niet eenvoudig gemonitord kan worden wanneer een regeling geëvalueerd moet worden. Ook worden niet alle subsidies opgenomen in het subsidieregister, waardoor niet volledig transparant gerapporteerd wordt over verstrekte subsidies.

3. Borg het lerende effect van evaluaties door:

- a. Het evaluatiekader te herijken en ervoor te zorgen dat het wordt gebruikt in de organisatie.
- b. Per regeling het niveau van evalueren te bepalen en daarbij minimaal niveau 2 te hanteren.
- c. In de evaluatie een conclusie per regeling op te nemen (doorgaan, wijzigen of opheffen).
- d. Een implementatieplan aan de opvolging van aanbevelingen uit evaluaties te koppelen.
- e. PS te informeren over de uitkomsten, bijvoorbeeld door het overzicht van langlopende regelingen aan te vullen met de conclusie van de evaluatie en een link naar de evaluatie.

De provincie Gelderland evalueert geregeld, maar kan het lerende effect beter benutten. Een evaluatiekader, het vaststellen van het niveau van evalueren per regeling, een conclusie per regeling en een implementatieplan voor de opvolging van aanbevelingen dragen hieraan bij. Daarnaast kunnen PS meer geïnformeerd worden over de uitkomsten van evaluaties.

4. Voer de steekproeven bij arrangement 1 (en 2) uit zoals afgesproken en maak de resultaten tot een vast onderdeel van de informatie over subsidieverlening die PS al in de P&C-cyclus ontvangen.

Voor arrangement 1 subsidies is de steekproef de enige vorm van controle. Het is van belang deze gestructureerd uit te voeren en PS te informeren of het gestelde vertrouwen in subsidieontvangers arrangement 1 gerechtvaardigd is.

Aanbeveling aan PS

5. Verzoek GS een jaar na de behandeling van dit rapport inzicht te geven in de implementatie van de aanbevelingen.

Subsidieverlening is grotendeels de verantwoordelijkheid van GS en uitvoeringsgericht. Dat betekent dat veel van de aanbevelingen ook aan GS gericht en van een gedetailleerd niveau zijn. De implementatie van de aanbevelingen komt ten goede aan uw informatiepositie. Het is daarom eens te meer van belang om zicht te houden op de implementatie ervan.

2.2 Sturings- en beheersingsinformatie is een aandachtspunt

Volledige en juiste informatie zijn een voorwaarde om goed te kunnen sturen, in control te zijn en te verantwoorden. Aan die voorwaarde wordt niet volledig voldaan als het gaat om de jaarlijkse rapportage aan PS en de (interne) overzichten van langlopende regelingen. Bij beiden speelt een kans op fouten als gevolg van handmatige handelingen. Het subsidieregister is daarnaast niet volledig.

Jaarlijkse rapportage sinds 2018 uitgebreid – met kans op fouten

Elk jaar wordt in de jaarstukken gerapporteerd over de verstrekte subsidies in het verslagjaar. Over 2018 is de informatie uitgebreid ten opzichte van eerdere jaren. Omdat het subsidiesysteem niet geschikt is om gedetailleerdere rapportages op te leveren, moet hiervoor handmatig een tijdrovende klus worden uitgevoerd, met bijbehorend risico op fouten. Het kunnen opleveren van rapportages is nodig om inzicht te kunnen bieden aan PS over de verdeling van subsidie over kerntaken en arrangementen en om trends en ontwikkelingen in de tijd zichtbaar te maken. PS moeten er op kunnen vertrouwen dat de budgetten die zij autoriseert ook 'zuinig en zinnig' worden besteed. Dat vereist adequate begrotings- en beleidsinformatie. Met andere woorden PS moeten ook zicht kunnen krijgen op trends en ontwikkelingen binnen het thema subsidieverstrekking.

Aanbeveling

1. Zorg voor een rapportagetool in het toekomstige registratiesysteem voor het subsidieverleningsproces, o.a. ten behoeve van de informatievoorziening aan PS.

Overzicht langlopende regelingen op verzoek – met kans op fouten

Een lijst van langlopende regelingen is handmatig samengesteld voor de in opdracht van de provincie uitgevoerde evaluaties. Ook voor dit rekenkameronderzoek is dit gebeurd. Er zijn, na het aanleveren van de lijst, in contact tussen Rekenkamer en provinciale organisatie enkele verbeteringen doorgevoerd om te komen tot een definitieve lijst. Deze is opgenomen in bijlage 2. Desondanks kan de volledigheid van de lijst door de provincie niet gegarandeerd worden. Een lijst van langlopende regelingen is nodig om te kunnen voldoen aan de Awb-verplichting (welke regelingen moeten komende periode geëvalueerd worden), dan wel om te kunnen bepalen of er wordt voldaan aan de Awb-bepaling (zijn alle regelingen die sinds 20xx lopen geëvalueerd?). Om zo'n lijst op te kunnen stellen, moet aan een aantal voorwaarden worden voldaan:

- het vastleggen van een startdatum van een regeling. Dit werd voorheen niet op gestructureerde wijze bijgehouden;
- het objectief beoordelen of eventuele wijzigingen binnen een regeling van dien aard zijn dat een nieuwe startdatum voor de hand ligt, of dat de regeling in het verlengde ligt van de 'oude' regeling en dat een nieuwe startdatum niet passend is. Dit gebeurt op dit moment niet;
- het hanteren van een eenduidige definitie wat een langlopende regeling is. Aansluitend op de door de provincie aangescherpte Awb-termijn van vijf naar vier

jaren gaat het daarbij volgens ons om regelingen waarvoor na vier jaar nog steeds aanvragen kunnen worden ingediend. De provincie Gelderland heeft in de evaluaties tot nu toe ook regelingen die nog niet formeel zijn opgeheven, maar waarvoor geen middelen meer ter beschikking worden gesteld en meerjarige subsidies die zijn verstrekt op basis van een niet meer openstaande regeling betrokken. Daarmee zijn er afgelopen jaren meer regelingen betrokken in evaluatieonderzoek dan strikt gezien nodig zou zijn. Dat wil overigens niet zeggen dat deze subsidieregelingen niet geëvalueerd mogen worden, die keuze is aan het bestuur.

Op basis van onze definitie hebben we de lijst met langlopende regelingen teruggebracht tot de lijst die in het onderzoek is gebruikt. Tegelijkertijd kan het zijn dat niet alle lang lopende regelingen in beeld zijn geweest in dit onderzoek, als gevolg van het niet kunnen garanderen van de volledigheid van de lijst door de provincie.

Overzicht verstrekte subsidies niet volledig

Op de website van de provincie Gelderland worden subsidieregisters gepubliceerd. Dit zijn overzichten van door de provincie verstrekte subsidies, bedoeld om transparant te zijn over wie er subsidie ontvangen van de provincie Gelderland. Daarbij is het van belang dat deze lijsten volledig zijn. Uit het onderzoek komt naar voren dat dat niet het geval is. Dat komt door de interne afspraak om arrangement 3-subsidies (>€ 125.000) niet in het register op te nemen. De reden daarvoor is dat de GS-besluiten over deze subsidies al openbaar zijn. Dat de arrangement 3-subsidies niet in de overzichten zijn opgenomen wordt niet aangegeven op de website. Overigens is een deel van de arrangement 3-subsidies wél in het register opgenomen, doordat de ambtelijke organisatie van de provincie niet één duidelijke lijn hanteert. Of de subsidies uit arrangement 1 en 2 wel volledig zijn opgenomen in de registers is niet onderzocht.

Aanbeveling

2. Pas de werkwijze en de geautomatiseerde systemen ten behoeve van subsidieverlening aan zodat kan worden voldaan aan de Awb-verplichting ten aanzien van evalueren en het transparant rapporteren over verstrekte subsidies.
  - a. Leg de startdatum van regelingen vast in een systeem.
  - b. Hanteer een eenduidige definitie in lijn met de Awb voor een langlopende regeling.
  - c. Beleg de verantwoordelijkheid voor het bepalen of een regeling gewijzigd wordt voortgezet of dat er sprake is van een nieuwe regeling (met nieuwe startdatum).
  - d. Neem alle verstrekte subsidies op in het subsidieregister.

2.3 Beperkte implementatie verbeteringen

De provincie Gelderland heeft een groot aantal subsidieregelingen geëvalueerd. Daaruit blijkt dat er verbeteringen mogelijk zijn ten aanzien van het zicht op het doelbereik. De aandachtspunten uit de evaluaties worden echter beperkt opgepakt. Daardoor wordt het lerende aspect van evalueren tot nu toe onvoldoende benut en verbetert het zicht op doelbereik van subsidieregelingen niet.

Het doel van evalueren is inzicht bieden, leren en verbeteren. Dat betekent dat het uitvoeren van de evaluatie zowel het sluitstuk van de beleidscyclus is, maar ook de start van de nieuwe cyclus.

Figuur 4: *Cyclus subsidieregeling*

Bron: Rekenkamer Oost-Nederland, op basis van de Deming cirkel

GS evalueren uitgebreid: meer dan de Awb voorschrijft

GS voerden de afgelopen jaren meerdere evaluaties van subsidieregelingen en begrotingssubsidies uit. In totaal zijn er 72 regelingen betrokken in de evaluaties uit 2017 en 2019 en ruim 500 begrotingssubsidies ad € 510 mln. over de periode 2011-2015. GS kozen ervoor om eens in de twee jaar een evaluatie uit te voeren en de vijfjaartermijn zoals opgenomen in de Awb aan te scherpen: GS evalueren regelingen die vier jaar of langer lopen. Ook zijn GS scherper dan de Awb als het gaat om begrotingssubsidies. Deze vallen niet onder de evaluatieplicht vanuit de Awb, maar GS kiezen ervoor deze te evalueren.

Het zicht op doelbereik blijkt beperkt, het lerend vermogen wordt tot nu toe onvoldoende benut

Het overkoepelende beeld dat uit evaluaties naar voren komt is dat er wel zicht is op prestaties op het niveau van een subsidieregeling, maar dat het inzicht in het doelbereik van de regelingen en begrotingssubsidies beperkt is. Dit blijkt uit zowel de evaluaties van de regelingen (in 2017 en 2019) als uit de evaluatie van de begrotingssubsidies (2017). Alvorens daarop in te gaan, kijken we naar het evaluatiekader uit 2012.

Evaluatiekader

Na een (interne) evaluatie uit 2012 is een evaluatiekader opgesteld. Dit kader bevat afspraken over het door PS vaststellen van het niveau (prestatie, doelbereik of doeltreffendheid) waarop geëvalueerd moet worden. Daarnaast maakt een jaarlijkse evaluatiekalender onderdeel uit van het kader. Ook een afspraak over het informeren van PS over de uitkomsten van een evaluatie inclusief een voorstel tot continuering, wijziging of opheffing van de regeling hoort bij het kader. Het kader is echter niet gebruikt voor de evaluaties die de afgelopen jaren zijn uitgevoerd. Daarnaast is het kader ook niet bekend bij degenen die er mee aan de slag zouden moeten en de afspraken eruit zijn dan ook niet nageleefd.

Evaluatie begrotingssubsidies

In de evaluatie uit 2017 is gekeken naar begrotingssubsidies uit de periode 2011-2015. Daarbij ging het om ruim 500 begrotingssubsidies ad € 510 mln. Uit de evaluatie van de begrotingssubsidies bleek dat het inzicht in het doelbereik van deze subsidies beperkt is. Eén van de redenen daarvoor is dat de voorstellen voor het verlenen van een begrotingssubsidie niet duidelijk gekoppeld zijn aan provinciale beleidsdoelen. Bij de verlening geldt dat er nagenoeg geen inzicht is in te verwachten (maatschappelijke) effecten en bij de vaststelling is er geen inzicht in de gerealiseerde (maatschappelijke) effecten. Overigens kwamen er geen rechtmatigheidsissues uit het onderzoek naar voren. Er is nog geen vervolg gegeven aan de conclusies uit 2017 anders dan dat er ingezet is op het verbeteren van de werkprocessen.

Evaluaties regelingen

Zowel in 2017 als in 2019 werd een evaluatierapport uitgebracht waarin langlopende subsidieregelingen centraal stonden. Het beeld uit de evaluatie uit 2019 is min of meer gelijk aan het beeld uit 2017 als het gaat om het zicht op het doelbereik van subsidieregelingen: het inzicht in het doelbereik is beperkt, wel is er zicht op prestaties. Daaruit blijkt dus nog geen verbetering. Wel geeft de evaluatie uit 2019, anders dan die uit 2017, per onderzochte regeling een beeld van het zicht dat er is qua resultaat (prestaties) en effect. De evaluatie uit 2019 sluit daarmee beter aan bij de Awb-verplichting dan de evaluatie uit 2017. De doorwerking van het rapport uit 2019 is naar verwachting ook groter dan het rapport uit 2017. In dat rapport stonden alleen algemene aanbevelingen voor het verbeteren van het zicht op doelbereik. Deze hebben niet of nauwelijks doorwerking gehad in de langlopende regelingen.

We constateren dat aanpassingen die nodig zijn om het zicht op de doelbereik van subsidies te verbeteren veelal traag, beperkt of niet geïmplementeerd worden. Daardoor is het lerende vermogen van de organisatie beperkt en verbetert het zicht op doelbereik bij de subsidies niet.

Zoals ook in hoofdstuk 1 is aangegeven is een evaluatie waarbij een causaal verband tussen geleverde prestaties en doelbereik aangetoond moet worden voor veel regelingen een (te) grote opgave. Reden hiervoor is bijvoorbeeld dat er meerdere instrumenten ingezet worden en ook externe partijen en ontwikkelingen van invloed zijn op het doelbereik. Er van uitgaande dat het doel van een subsidieregeling overeenkomt met of een afgeleide is van het beleidsdoel van de provincie, beschouwen wij inzicht in

tenminste doelbereik (niveau 2) als passend ambitieniveau voor het niveau van evalueren voor langlopende regelingen.

Aanbeveling

3. Borg het lerende effect van evaluaties door:
  - a. het evaluatiekader te herijken en ervoor te zorgen dat het wordt gebruikt in de organisatie;
  - b. per regeling het niveau van evalueren te bepalen en daarbij minimaal niveau 2 te hanteren;
  - c. in de evaluatie een conclusie per regeling op te nemen (doorgaan, wijzigen of opheffen);
  - d. een implementatieplan aan de opvolging van aanbevelingen uit evaluaties te koppelen;
  - e. PS te informeren over de uitkomsten, bijvoorbeeld door het overzicht van langlopende regelingen aan te vullen met de conclusie van de evaluatie en een link naar de evaluatie.

2.4 Steekproef-controle kleine subsidies niet jaarlijks uitgevoerd

Een jaarlijks steekproefsgewijze controle van subsidies waarvoor geen verantwoording hoeft te worden afgelegd, maakt onderdeel uit van het beleid. De steekproef is niet jaarlijks uitgevoerd. De controle die wel is uitgevoerd geeft reden tot zorg. Het is onvoldoende duidelijk of het gestelde vertrouwen in de ontvangers van kleine subsidies gerechtvaardigd is. Dit betekent een risico op misbruik en oneigenlijk gebruik dat -zeker ook gezien de stijging in aantallen en omvang in €- ongewenst is.

Steekproef arrangement 1 (en 2) opgenomen in beleid

Om de administratieve lasten te beperken bij relatief kleine subsidies (<€ 25.000) is landelijk afgesproken geen verantwoording te vragen aan subsidieontvangers. Dat betekent dat er uitgegaan wordt van vertrouwen in de subsidieontvangers. Wel kan er voor deze arrangement 1-subsidies met behulp van een steekproef een controle plaatsvinden op de prestaties die met de middelen zijn gerealiseerd. In het beleid om misbruik en oneigenlijk gebruik tegen te gaan, namen GS de afspraak op dat de subsidieafdeling jaarlijks een controle uitvoert. Met een steekproef uit arrangement 1 en 2 subsidies dient in kaart gebracht te worden in hoeverre de afgesproken resultaten zijn opgeleverd.

Steekproef van arrangement 1 (en 2) beperkt uitgevoerd, resultaat zorgelijk

Uit ons onderzoek is naar voren gekomen dat de steekproefcontrole de afgelopen jaren niet structureel is uitgevoerd. Zo zijn de controles over 2014 en 2015 niet uitgevoerd en zijn er geen rapportages opgesteld over de controles over 2012 en 2013.

Omdat de controle pas afgerond kan worden als de subsidies zijn vastgesteld, gaat er tijd overheen voordat de rapportage kan worden opgesteld. De uitkomsten over 2016, waarover in de jaarrekening 2018 is gerapporteerd, laten een hoger percentage afwijkingen zien dan de eigen norm³ toestaat. Door het ontbreken van gegevens over eerdere jaren is het niet mogelijk om aan te geven of de uitkomsten over 2016 een uitzondering zijn dan wel de regel. In juli 2017 is intern geconstateerd dat de op dat moment gehanteerde werkwijze voor steekproeven zou moeten wijzigen, om de controle efficiënter uit te kunnen voeren. Implementatie van de wijziging werd voorzien met ingang van de controle over 2018, maar is als gevolg van andere prioriteiten vertraagd. Nu het huidige college door wil met de arrangement 1-subsidies is het van belang om te zorgen voor een gestructureerde aanpak van de steekproeven. Juist omdat er geen verantwoording hoeft te worden afgelegd over de ontvangen subsidie is het van belang om in kaart te brengen of het vertrouwen gerechtvaardigd is. Daarnaast zal er een signaal uitgaan van deze controles (geen verantwoording, maar steekproefsgewijs controleren we wél!), zeker als er expliciet over wordt gecommuniceerd.

Aanbeveling

4. Voer de steekproeven bij arrangement 1 (en 2) uit zoals afgesproken en maak de resultaten tot een vast onderdeel van de informatie over subsidieverlening die PS al in de P&C-cyclus ontvangen.

³ In het beleid is nu de norm gesteld op 1%. Dit is in lijn met de 1% goedkeuringstolerantie voor fouten welke PS hebben vastgesteld t.b.v. controle van de jaarrekening van de provincie. Ambtelijk is aangegeven dat er redenen zijn om deze norm te herzien.

3 Reactie GS en nawoord

Onderdeel van de procedure bij rekenkamerrapporten is dat GS Gelderland in de gelegenheid worden gesteld om hun reactie op het onderzoek te geven. Deze reactie is in dit hoofdstuk opgenomen. Als de rekenkamer het nodig acht, kan er een nawoord worden opgenomen.

3.1 Reactie GS Gelderland

Geachte mevrouw Mathijssen,

Van u hebben wij het rapport “Zicht op subsidies Gelderland; bestuurlijke nota subsidies Gelderland” ontvangen met het verzoek uiterlijk 2 oktober 2019 te reageren. Met deze brief geven we invulling aan uw verzoek.

Vooraf

In de afgelopen jaren zijn subsidies diverse malen gespreksonderwerp met uw Staten geweest. De lijn van dat gesprek is het zoeken naar een goede balans tussen zorgvuldigheid en rechtmatigheid en de klantgerichtheid. Dat is nu ook verwoord in het nieuwe Coalitieakkoord dat: “... subsidies snel, slagvaardig en soepel kunnen worden ingezet”. Belangrijke uitgangspunten zijn daarbij dat we dit samen met partners doen, betere resultaten willen bereiken door integraler te werken en bij subsidies het doelbereik voorop te zetten.

Daarom komt het Rekenkamer-rapport en een verder gesprek over de informatiebehoeften en mogelijkheden met onze Staten nu op een goed moment.

Hoofdconclusie:

De provincie zet één derde van haar middelen in via subsidies. Het zicht op de besteding ervan kent echter beperkingen. Hier zijn een aantal redenen voor. Ten eerste dat sturings- en beheersingsinformatie een aandachtspunt vormen. Omdat overzichten deels handmatig tot stand komen neemt de kans op fouten toe. Andere redenen zijn dat er wel -en redelijk uitgebreid- evaluaties zijn uitgevoerd, maar dat verbeteringen nauwelijks worden geïmplementeerd en steekproeven op kleine subsidies niet jaarlijks worden

uitgevoerd. Kortom, er is sprake van risico's op het vlak van doelmatigheid en rechtmatigheid van subsidieverlening.

Wij herkennen de hoofdconclusie als het gaat om het belang van goede en voldoende informatie over het gebruik van subsidies en de regelingen ten behoeve van de sturing en beheersing van middelen.

Wij werken continue aan het sneller, overzichtelijker en toegankelijker maken van informatie over subsidieverlening voor Provinciale Staten. Onze Staten worden met regelmaat meegenomen en daarnaast zijn wij graag met hen in gesprek om samen te komen tot een beeld van de gewenste informatie. Met de uitkomsten van deze gesprekken kunnen wij een verdere kwaliteitsverbetering doorvoeren.

In september 2018 hebben wij onze Staten bij brief ([PS2018-619](#)) geïnformeerd over ontwikkelingen rond de diverse processen van subsidieverlening.

Op 9 april 2019 hebben wij de nieuwe Staten tijdens het inwerkprogramma uitleg gegeven over subsidieverlening en de ontwikkelingen.

Daarnaast hebben wij via een klantenreis onze aanvragers (partners) bevestigd op wensen en behoeften rond de processen en informatie.

Hiermee zijn wij aan de slag gegaan: het vereenvoudigen van subsidies en processen, het dereguleren van regelingen en het verder digitaliseren van subsidieprocessen via een geheel nieuw sturingssysteem voor subsidieverlening: SUBS4U. Bij de ontwikkeling van dit systeem wordt ook nadrukkelijk stilgestaan bij de externe en interne toegankelijkheid voor aanvragers. Dat heeft prioriteit bij het hele traject van SUBS4U. Onze Staten zijn meegenomen in deze prioriteitsstelling. Daarnaast zijn wij bezig en gaan wij verder met het beter organiseren van de sturings- en beheersingsinformatie. Hierover gaan wij graag in gesprek met onze Staten over welke informatiebehoefte zij hebben.

U legt een koppeling tussen de wijze van informatieverzameling en risico's op onrechtmatigheden. Wij hebben hier een ander beeld bij. Intern onderzoek en de jaarlijkse accountantscontroles geven aan dat er geen onrechtmatigheden geconstateerd zijn. De risico's achten wij dus gering.

Deelconclusie 2.2 Sturings- en beheersingsinformatie is een aandachtspunt:

Volledige en juiste informatie zijn een voorwaarde om goed te kunnen sturen, in control te zijn en te verantwoorden. Aan die voorwaarde wordt niet volledig voldaan als het gaat om de jaarlijkse rapportage aan PS en de (interne) overzichten van langlopende regelingen. Bij beiden speelt een kans op fouten als gevolg van handmatige handelingen. Het subsidieregister is daarnaast niet volledig.

Deels zijn wij hierboven al op uw aanbevelingen ingegaan. Met SUB4U werken wij aan een geautomatiseerde omgeving waarmee wij ook rapportages en overzichten kunnen leveren. Hiermee wordt de kans op fouten bij dergelijke overzichten geminimaliseerd. Daarmee komen wij tegemoet aan uw aanbeveling.

Met betrekking tot het subsidieregister beveelt u aan alle verleende subsidies hierin op te nemen. Wij nemen de suggestie over en zullen dit op korte termijn implementeren.

Deelconclusie 2.3 Beperkte implementatie verbeteringen:

De provincie Gelderland heeft een groot aantal subsidieregelingen geëvalueerd. Daaruit blijkt dat er verbeteringen mogelijk zijn ten aanzien van het zicht op het doelbereik. De aandachtspunten uit de evaluaties worden echter beperkt opgepakt. Daardoor wordt het lerende aspect van evalueren tot nu toe onvoldoende benut en verbetert het zicht op doelbereik van subsidieregelingen niet.

Wij zijn van mening dat evaluaties en terugkoppelingen wel invloed hebben op de subsidieregelingen en geregeld tot wijzigingen leiden. De verantwoordelijkheid daarvoor is decentraal belegd en wordt niet specifiek geadministreerd.

U geeft aan dat het lastig is een verband aan te geven tussen een subsidieregeling en het doelbereik en beveelt daarom aan minimaal inzicht te geven aan welk achterliggend doel een subsidieregeling bijdraagt.

Deze aanbeveling nemen wij over. Bij nieuwe subsidieregelingen zullen wij aangeven aan welk doel de subsidieregeling moet bijdragen en welke bijdrage dat is. De evaluatie van subsidieregelingen zal zich dan richten op deze bijdrage(n).

Deelconclusie 2.4 Steekproef-controle kleine subsidies niet jaarlijks uitgevoerd:

Een jaarlijks steekproefsgewijze controle van subsidies waarvoor geen verantwoording hoeft te worden afgelegd, maakt onderdeel uit van het beleid. De steekproef is niet jaarlijks uitgevoerd. De controle die wel is uitgevoerd geeft reden tot zorg. Het is onvoldoende duidelijk of het gestelde vertrouwen in de ontvangers van kleine subsidies gerechtvaardigd is. Dit betekent een risico op misbruik en oneigenlijk gebruik dat -zeker ook gezien de stijging in aantallen en omvang in euro's- ongewenst is.

Met betrekking tot steekproeven kennen wij een andere insteek ten aanzien van het moment van de steekproef en de scope (arrangementen).

- De steekproeven worden gehouden op het moment dat we een jaar qua subsidieverstrekking en looptijd kunnen afsluiten. In de tijd zijn wij dus afhankelijk van de afrondingen van de subsidies. Uw Rekenkamer gaat uit van een vast moment per kalenderjaar.
- Voor de jaren vanaf 2016 gaat uw Rekenkamer uit van naar subsidiearrangementen opgeknipte steekproeven. Wij werken met één steekproef per jaar voor de drie arrangementen tegelijk.

Op dit moment wordt gewerkt aan de steekproef 2017 én 2018. Over de resultaten worden onze Staten zo snel mogelijk na afronding geïnformeerd via de Planning & Control-cyclus.

In uw (deel)conclusie lezen wij dat u van mening bent dat ons gestelde vertrouwen onvoldoende gerechtvaardigd is en het risico op misbruik toenemend is. Uit de opvolgende accountantsverklaringen blijkt dat er geen materiële onrechtmatigheid, noch onzekerheid daaromtrent in de jaarrekening is begrepen. Overigens zijn wij van

mening dat de mate van overschrijding van de norm van 1% niet betekent dat vertrouwen niet gerechtvaardigd is.

Wij vinden het voor u belangrijk mee te geven dat er ook wordt gewerkt aan een gedifferentieerde risico-analyse, die het mogelijk maakt vooraf het risicoprofiel van een subsidieregeling in te schatten.

Wij zien uit naar de discussie met onze Staten naar aanleiding van uw rapport, maar belangrijker is het vervolg van samen optrekken om de kwaliteit van ons bestuur verder te verbeteren.

Met vriendelijke groet,
Gedeputeerde Staten van Gelderland

3.2 Nawoord Rekenkamer

De afgelopen jaren heeft de Rekenkamer meermaals overwogen om een onderzoek naar subsidieverlening uit te voeren in Gelderland. In de gesprekken die wij ter voorbereiding voerden werden ontwikkelingen geschetst op het gebied van subsidieverlening, die maakten dat wij steeds besloten om geen onderzoek te doen omdat we naar verwachting te weinig toegevoegde waarde zouden hebben.

Dit jaar hebben we het thema wel opgepakt. En dat is wat ons betreft een goede keuze geweest. Ook nu zijn er diverse ontwikkelingen op het gebied van subsidieverlening te melden. Maar er is ook een kritische noot gekraakt in dit rapport: het evalueren van subsidieregelingen kan een flinke impuls gebruiken.

We zien dat GS in hun reactie opnieuw de focus leggen op de diverse ontwikkelingen op het gebied van subsidieverlening, zoals het vereenvoudigen van subsidies. Maar uit de reactie spreekt naar onze mening niet de urgentie om het evalueren van subsidieregelingen beter aan te pakken.

GS geven aan dat evaluaties wél invloed hebben gehad op subsidieregelingen, terwijl uit ons onderzoek blijkt dat dit nauwelijks het geval is geweest. Wij vinden het jammer dat GS in hun reactie zonder onderbouwing een stelling poneren die niet rijmt met onze geverifieerde bevindingen.

Daarnaast constateren wij dat in de reactie op een aantal punten onze woorden door GS anders worden voorgesteld. We halen er twee uit:

- in de reactie over de steekproef kleine subsidies staat dat wij uitgaan van een vast moment per kalenderjaar. Wij gaan niet uit van een vast moment per kalenderjaar, maar wel van een jaarlijkse steekproef zoals vermeld in het beleid van GS zelf. De controle op basis van de jaarlijkse steekproef is niet structureel uitgevoerd.
- In de reactie geven GS aan dat wij een koppeling leggen tussen de wijze van informatieverzameling en risico's op onrechtmatigheden. Wij hebben het woord

onrechtmatigheden niet gebruikt in de tekst en leggen een koppeling tussen de wijze van informatieverzameling en het risico op fouten.

De reactie van GS geeft ons aanleiding het volgende op te merken. Het is denkbaar dat GS bevindingen anders wege en een andere visie op de conclusies en aanbevelingen hebben dan de Rekenkamer. Het bestuurlijk hoor en wederhoor (de reactie van GS) biedt de mogelijkheid om PS hierover te informeren. Voor alle partijen is het daarbij wenselijk dat dit zorgvuldig en zonder ruis gebeurt.

We merken daarnaast op dat in de reactie van GS niet op alle aanbevelingen expliciet wordt ingegaan. We geven PS in overweging om hier aandacht voor te vragen.

Afsluitend benadrukken we het belang om goed te sturen op subsidies. Het subsidie-instrument is, ook gezien de financiële omvang ervan, een belangrijk instrument voor de provincie om haar doelen te bereiken. Sturings- en beheersingsinformatie en evaluaties zijn daarvoor van groot belang!

Bijlage 1: Bronnenlijst

- Nota van bevindingen subsidies Gelderland, Rekenkamer Oost-Nederland, juli 2019
- Subsidieretoriek: de knikers en het spel, Haedewych van Kampen, in Ruimte voor provinciaal beleid- Michiel Herweijer en Peter Castenmiller, Kluwer, 2015
- <https://vng.nl/onderwerpenindex/recht/subsidierecht/vraag-en-antwoord/wanneer-is-er-sprake-van-een-subsidie>
- Subsidieregister juli 2019, provincie Gelderland

Bijlage 2: Langlopende regelingen

De volgende langlopende regelingen (met bijbehorend artikelnr. RRvG) zijn in dit onderzoek betrokken:

- Gelderse gebiedsontwikkeling (2.2)
- Ontwikkeling forten (2.2)
- (Gelderse) gebiedsontwikkeling (2.3)
- Collectief Particulier Opdrachtgeverschap (2.4)
- Beleef de Waal (2.5)
- Waalpleisterplaatsen (2.6)
- Lokale en hernieuwbare energieprojecten en participatie door natuurlijke personen (3.3)
- Landschap en landschapsgoederen (4.2)
- Grondverwerving EHS (4.4)
- Verplaatsing landbouwbedrijfsgebouwen tbv Gelders natuurnetwerk (4.5)
- Gemeentelijke projecten ihkv BDU (5.2)
- Openbaar vervoer waaronder regiotaxi (5.3)
- Infrastructurele openbaar-vervoervoorzieningen (5.4)
- Fietsvoorzieningen (5.7.a en b)
- Mobiliteitsprojecten (5.8)
- Goederenvervoer (5.9)
- Wandelen, fietsen en varen (6.10)
- Marketing en promotie vrijetijdseconomie (6.11)
- Samenwerking Gelderland Lubelski (6.32)
- Instandhouding gemeentelijke monumenten, historische molens en stoomgemalen (7.5) en draaipremie (7.6)
- Cultuur en erfgoedpacten (7.7)
- Kwaliteitsimpuls natuur en landschap Gelderland (SKNL)
- Natuur en landschapsbeheer (SNL)